ZAMYŠLENÍ KE STÉMU JUBILEU NAROZENÍ PROFESORA MUDR. KARLA SYMONA

REFLECTIONS ON THE HUNDREDTH ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF PROFESSOR KAREL SYMON, MD

VLADIMÍR BENCKO

Univerzita Karlova v Praze, 1. lékařská fakulta, Ústav hygieny a epidemiologie, Praha

SOUHRN

V letošním roce uplyne 100 let od narození jednoho ze zakladatelů Lékařské fakulty hygienické, nyní 3. LF UK v Praze, prof. MUDr. Karla Symona. O úspěšné začátky i kvalitní výuku v dalších letech se zasloužila řada odborníků – vysokoškolských učitelů. Mezi výrazné osobnosti tehdejší doby patřil právě prof. MUDr. Karel Symon. Sté jubileum jeho narození je vhodnou příležitostí k připomenutí jeho odborného profilu a významného podílu na výuce a pokrocích naší moderně chápané hygieny, orientované na získávání poznatků založených na objektivních důkazech poškození zdraví místních populací exponovaných nepříznivým faktorům prostředí.

Klíčová slova: výuka hygieny a epidemiologie, historie hygieny, Česká republika, Karel Symon

SUMMARY

This year marks 100 years since the birth of one of the founders of the Medical Faculty of Hygiene, the current 3rd Faculty of Medicine, Charles University in Prague, prof. Karel Symon, MD. The successful beginnings and quality instruction in the following years was due to a number of experts – university teachers. Prof. Karel Symon, MD, belonged to the prominent personalities of the time. The hundredth anniversary of his birth is a timely reminder of his professional profile and his significant share in tuition and in the progress of our modern understanding of hygiene, focused on acquiring knowledge based on objective evidence of harm to the health of local populations exposed to adverse environmental factors.

Key words: teaching hygiene and epidemiology, history of public health, Czech Republic, Karel Symon

<http://dx.doi.org/10.21101/hygiena.a1488>

Narodil se 26. září 1916 ve Veverské Bitýšce v učitelské rodině. Maturoval a lékařskou fakultu vystudoval v Brně, promoval však až po skončení druhé světové války, protože studium bylo přerušeno uzavřením českých vysokých škol. V roce 1940 nastoupil jako laborant u prof. Ročka na Hygienický ústav lékařské fakulty v Brně, který se později stal pobočkou Státního zdravotního ústavu. Po promoci a vojenské prezenční službě zde byl asistentem. V roce 1950 na brněnské Lékařské fakultě Masarykovy univerzity habilitoval z obecné hygieny.

Kromě pedagogické práce se věnoval plánům výzkumu a ve spolupráci s Ministerstvem zdravotnictví a Státním zdravotním ústavem se významně podílel na vzniku naší hygienické služby v bývalé ČSR. Síť hygienických stanic vybudovaná počátkem padesátých let minulého století podle sovětského modelu byla spolu se založením Lékařské fakulty hygienické ve své podstatě pokrokovým činem. Měl však vrozenou chybu – šlo o systém vypracovaný a vybudovaný pro poněkud jiné prostředí. Optimálně mohl fungovat v autentických podmínkách v krajině svého vzniku. V uvedeném kontextu však považuji za důležité zdůraznit, že naše hygienická služba nevyrostla na „zelené louce“, ale navazovala na

tradice a zkušenosti našeho veřejného zdravotnictví meziválečného období, které vyrůstaly z ještě starších kořenů sahajících do 2. poloviny 19. století.

S politováním musím konstatovat, že dosud, čtvrt století (!) od sametové revoluce, stále chybí zasvěcený, kritický rozbor úspěchů i neúspěchů a případných omylů naší hygienické služby jako takové. Nepřehlédnutelné obtížnosti tohoto úkolu přitěžují (ale v žádném případě neomlouvají) nejméně dvě okolnosti. První z nich je skutečnost, že mírou efektivity činnosti hygienické služby je to, čemu zabránila. To nás přivádí hned na samém začátku na tenký led kondicionálů doslova všeho druhu. Druhou zásadní okolností byla nepochybně pokroková zdravotnická legislativa, která nebyla díky řadě výjimek, např. v oblasti čištění odpadních vod, dostatečně efektivní.

Nicméně, v oblasti prevence infekcí jsme patřili ke světové špičce a bývalé Československo bylo v globálním měřítku první zemí, která eliminovala poliomyelitidu, a významně jsme se podíleli na projektu eradikace varioly. Práce našich předních epidemiologů a virologů té doby dosud zaslouží trvale obdiv. Abych pro ilustraci uvedl jen několik příkladů, podobně hygienic-

ká služba měla nepopiratelné zásluhy v oblasti ochrany kvality pitné vody bráněním hrubým závadám v zemědělství, v oblasti hygieny práce a školní zdravotní službě, dohledem nad školním stravováním či školami v přírodě, v oblasti nemocniční hygieny snahami o bránění nárůstu rezistence na antibiotika racionální antibiotickou politikou.

Pověstné Parkinsonovy zákony pak nezadržitelně pracovaly na obou stranách železné opony. Z relativně skromných začátků se rozrostly hygienické stanice do své maximalistické podoby na konci 80. let, kterou často kritizovali západní experti na problematiku veřejného zdravotnictví. Je však potřebné zdůraznit, že všichni tito kritici nám institucionalizovanou strukturu zabývající se primární prevencí, tj. předcházení chorobám ovlivňováním životních podmínek nebo odolnosti organismu člověka, v podstatě záviděli a varovali před její totální demontáží v rámci krátkozraké demonstrace snahy o vyrovnání se s dědictvím totality.

V roce 1952 byl prof. Symon povolán do Prahy jako ředitel Ústavu hygieny, jedné z institucí, které vznikly na půdě původního Státního zdravotního ústavu. Na nově vzniklé Lékařské fakultě hygienické Univerzity Karlovy v Praze vedl Katedru hygieny obecné a komunální. 1. 7. 1954 zde byl jmenován docentem a 21. 6. 1963 profesorem. Od roku 1957 vedl také Katedru hygieny Institutu pro doškolování lékařů a farmaceutů a po opětovné integraci ústavů do nového Institutu hygieny a epidemiologie (IHE) se stal vedoucím Centra hygieny obecné a komunální.

Zásluhou prof. Symona dostalo zaměření hygieny medicínské pojetí, odlišné od dřívější hygieny založené převážně na přípravě podkladů pro sanitárně technické požadavky, pejorativně označované jako „prostředologie“. Podporoval používání experimentálních metod a v ústavu na lidských dobrovolnících se studovaly účinky mikroklimatu, světla a hluku, v experimentech na zvířatech i v pokusech in vitro účinky znečištění ovzduší a pitné vody. Epidemiologické metody práce při studiu účinků faktorů prostředí se v ústavu staly široce používaným nástrojem biomedicínského výzkumu.

Odborné práce prof. Symona se týkaly hygieny výstavby sídlišť, otázek zásobování vodou, toxicity i preventivního významu fluoru (1, 2), vyšetřovacích metod v hygieně, koncepci nejvyšších přípustných koncentrací škodlivin v prostředí, metod biologického monitoringu účinků znečištění prostředí a vlivu znečištění ovzduší na zdraví zejména dětské populace ve spolupráci s doc. Vladimírem Kapalínem. V době několik málo let po poslední londýnské smogové epizodě, kdy jako nejspolehlivější zdravotnický parametr byla registrována úmrtnost, Symon s Kapalínem demonstrovali nepříznivé působení faktorů prostředí na změnách růstových a hematologických parametrů exponovaných dětí a rozvíjeli tak využití podstatně jemnějších ukazatelů zdravotního stavu v rámci metody skupinové diagnostiky. Průkopnická práce o vlivu znečištění ovzduší na zdravotní ukazatele dětí z berounské kotliny se stala základem pro použití této metodologie na řadě míst v ČSR (3). Dnes je tento přístup integrální součástí sledování aktuálního zdravotního stavu populace a jeho trendů – pokud se nespokojíme s rutinními parametry zdravotnického výkaznictví, z nichž snad jediný spolehlivý byla a je úmrtnost a z ní odvozená střední délka života.

Prof. Symon redigoval v prvních desetiletích po jeho vzniku náš „vlajkový časopis“ Hygiena, publikoval se spoluautory více než 70 původních sdělení i souborných referátů v československých i mezinárodních časopisech, redigoval vysokoškolská skripta pro výuku obecné a komunální hygieny a monografie, např. Znečištění ovzduší a zdraví (4) a vyjadřoval se k zásadním otázkám vztahu znečištění prostředí a zdraví (5, 6).

V počátcích hygienické služby byli hlavními odborníky vedoucí příslušných ústavů a kateder a prof. Symon, náš pre- i postgraduální učitel, se v této funkci stal nezapomenutelnou osobností. Znal jménem nejen všechny krajské i komunální hygieniky, ale osobně navštívil všechny krajské hygienické stanice a také většinu bývalých okresních. Každý rok se v předvánoční době v Ústavu hygieny obecné a komunální sešli všichni krajsští hygienici „od Šumavy k Tatrám“ a jejich „komunálníci“ a probíraly se složité či zajímavé problémy z jednotlivých krajů. Právě smysluplné zapojení pracovníků ústavu do práce vycházející z potřeb praxe motivovala odborníky z ústavů k bezbariérové spolupráci akademické obce s terénní hygienickou službou v prvních desetiletích její existence.

Z osobnostního hlediska byl náš učitel „svůj“, dovedl se i rozčítit, čehož příznakem byla rudnoucí pleš a v krajní situaci kapičky potu v této oblasti a po následném výbuchu emocí poměrně rychlý návrat do klidového stavu. Byl vášnivý nimrod, což dokumentovalo mnoho desítek srnčích a nějaká ta desítka jeleních paroží, některé skutečně trofejní, pár trofejí z muflonů a divočáků a poslední a současnou exkluzivní trofejí byla kůže z medvědice ulovené na středním Slovensku. Katedra se scházela obvykle v pohodové atmosféře, jednou ročně na chalupě pana profesora v Nouzově. Po odborném programu bylo hrabání listů, jednou sázení kanadských borůvek, příprava dřeva apod., což nikdo z členů katedry nebral úkorně, ba právě naopak (dnes by se tomu říkalo „team building“), a pak byla obvykle gulášovka, uzeniny, hořčice, křen, pro neřidiče pivo a v pohodě rozchod. Rád na léta strávená na katedře vzpomínám, a nejsem sám.

Maje na mysli odkaz našich učitelů, jmenovitě pak prof. Symona, zbývá vyjádřit přesvědčení, že by měla být zastavena dosud nekoncepční, čtvrtstoletí probíhající transformace (ve skutečnosti výše zmíněná demontáž) hygienické služby bez nekritického kopírování zahraničních vzorů, a konečně dobudován institucionalizovaný systém primární prevence založený na našich zkušenostech, vyhovující našim potřebám a úměrný našim možnostem. Existence organizační struktury pečující o životní podmínky naší populace, chránící zdraví lidí před nadměrným a nepřijatelným působením rizikových faktorů v životním a pracovním prostředí a pečující o zdravotní gramotnost populace s cílem omezit působení rizikových faktorů životního stylu, je nezbytná. Současně je zřejmé, že to za nás nikdo jiný neudělá.

Profesor Karel Symon zemřel po dlouhé nemoci 7. srpna 1996. Jeho dílo stále žije v práci jeho žáků a bývalých spolupracovníků a z něj pramení také současné programy monitoringu zdravotního stavu naší populace a jejichž výsledky by měly být podkladem pro racionální opatření v oblasti ochrany pracovního i životního prostředí a pro rozvoj programů podpory zdraví.

LITERATURA

1. Symon K. Otrava fluorem v pitné vodě. *Lek Listy*. 1947;2(23):554-7.
2. Symon K. Otrava fluorem v pitné vodě. *Scr Med Fac Med Univ Purkyn Brun*. 1948;22(2):1-31.
3. Symon K, Kapalín V, Absolonová O, Moudrá L. Studium vlivu znečištění ovzduší v Berouně a Králově Dvoře na zdravotní stav dětí. *Cesk Hyg*. 1960;5(2-3):88-100.
4. Symon K, Bencko V a kol. Znečištění ovzduší a zdraví. Praha: Avicenum; 1988.
5. Symon K. Scientific basis, definition and standardization of maximum permissible concentration values of noxious substances in the atmospheric air. *Z Gesamte Hyg*. 1972 Dec;18(12):884-7. (In German.)
6. Symon K. Near future prospects of the meteorological environment in developed countries. Air pollution, its causes, bi-

ological effects on plants, animals and man and possible means of prevention. *Int J Biometeorol*. 1972;16 Suppl:63-9.

Došlo do redakce: 21. 6. 2016

Přijato k tisku: 25. 7. 2016

Prof. MUDr. Vladimír Bencko, DrSc.

Ústav hygieny a epidemiologie

1. LF UK v Praze

Studničkova 7

128 00 Praha 2

Česká republika

E-mail: vladimir.bencko@lf1.cuni.cz